

„Dachy Europy” – międzynarodowy program badawczy

Dachy wieńczą i kształtują bryłę budowli, współstanowią o jej walorach architektonicznych. Są ważnym elementem współtworzącym autentyzm miejsca, doskonale widocznym w krajobrazie. Ich forma i rodzaj pokrycia są ściśle związane z historią budowli, tradycją i rozwojem rzemiosła oraz z uwarunkowaniami wynikającymi z funkcji i lokalizacji obiektu. Pod względem technicznym i użytkowym dachy muszą być trwałe i tak rozwiązane, aby zapewnić doskonałą ochronę budynkom. Konstrukcje więźb dachowych są niewidoczne od strony zewnętrznej, najczęściej dostępne jedynie od strony poddaszy. Te dawne drewniane konstrukcje, są często niezwykle ciekawymi dziełami rzemieślniczymi, które podlegały długiej ewolucji. Posiadają często dużą wartość zabytkową – historyczną i naukową, czasem posiadają także opracowany snycersko detal - są integralną częścią budowli, w znacznym stopniu współtworzącą jej wartości zabytkowe.

Na terenie Polski jak i w innych krajach Europy, zabytkowe dachy i ich konstrukcje nie są wystarczająco dobrze zbadane i udokumentowane. To jeszcze ciągle „czarna skrzynka” kryjąca w swoim wnętrzu wiele fascynujących informacji, które mogą być niezwykle ważne i bardzo przydatne dla dobrego poznania rozwoju kultury i kształtowania się cywilizacji europejskiej.

Prace nad badaniem konstrukcji dachowych prowadzone są w Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków dwutorowo. W ramach wewnętrznego programu wykonuje się rozpoznanie stanu zachowania i dokumentuje się wybrane konstrukcje, równolegle zaś zbiera się materiały dla programu europejskiego, realizowanego w ramach projektu „Kultura 2000”.

Program KOBiDZ

Dział Ekspertyz i Analiz KOBiDZ koordynuje badania więźb dachowych, prowadzone na terenie Polski przez wybrane Regionalne Ośrodki Badań i Dokumentacji Zabytków.

Program ma na celu rozpoznanie stanu zachowania konstrukcji historycznych więźb dachowych, sprawdzenie i ewentualne uzupełnienie dokumentacji. Zakres prowadzonych badań obejmuje zarówno opis typu konstrukcji do celów prowadzonej systematyki, analizę systemów ciesielskich znaków montażowych, wykonanie pomiarów i rysunków, jak i badania nad ustaleniem rodzaju drewna użytego do wzniesienia więźby. W uzasadnionych wypadkach wykonywane są badania dendrochronologiczne, mające na celu jednoznaczne ustalenie precyzyjnego datowania konstrukcji.

KOBiDZ poprzez publikacje wyników badań i udział w konferencjach popularyzuje wiedzę na temat opisanej powyżej problematyki. oraz Staramy się dotrzeć do konserwatorów zabytków, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych z informacją o konieczności właściwej ochrony i konserwacji tych niezwykle interesujących zabytków tradycyjnego ciesielstwa.

W efekcie prowadzonych od 2004 r. działań dokonano w terenie oględzin wielu obiektów a część z nich dokładnie przebadano, zwłaszcza na terenie województwa mazowieckiego, świętokrzyskiego, wielkopolskiego, kujawsko – pomorskiego i podkarpackiego.

W 2007 roku zostaną zakończone badania zabytkowych więźb dachowych zachowanych na terenie Warszawy, których wyniki, częściowo już udostępnione w materiałach KOBiDZ (więźba kościoła sióstr Wizytek przy ul. Krakowskie Przedmieście 34, Monument nr 2) opracowane zostaną w formie publikacji.

Szczegółowe rozpoznanie konstrukcji dachowych będzie niezwykle pomocne dla opracowania projektów ich remontu i odpowiedniej konserwacji i restauracji. Ma to wielkie znaczenie praktyczne, ponieważ bardzo często zdarza się, że remonty zabytkowych konstrukcji dachowych są prowadzone w sposób niewłaściwy i bez poszanowania zabytkowej substancji.

Program europejski

Dachy i ich historyczne konstrukcje więźb, zawierają ważne informacje naukowe, które ciągle jeszcze w zadawalającym stopniu nie są rozpoznane.

Pierwszym krokiem międzynarodowej wymiany informacji na tematy historycznych więźb dachowych było wprowadzenie wspólnej metodologii w celu badania, konserwacji i rewaloryzacji zabytkowych dachów.

Badania obejmują konstrukcje drewniane, powstałe w okresie od XI do XVIII w. na terenach Europy Zachodniej, czyli do czasu rewolucji przemysłowej. W Polsce badaniami objęto także część dachów pochodzących z XIX w. Rozpoznanie jest prowadzone dla dachów dwuspadowych (wraz z ich wielobocznymi zamknięciami).

Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków współuczestniczy w ramach programu Kultura 2000 w programie „Dachy Europy”. Program ten powstał w oparciu o prace Instytutu Archeometrii, działającego na Uniwersytecie w Liege w Belgii, który od kilkunastu lat prowadzi badania zabytkowych konstrukcji dachowych i pokryć dachów historycznych na terenie Belgii, Luxemburga i części terytorium Francji. Uniwersytet w Liege dąży do opracowania i upowszechnienia metodologii badań, konserwacji i rewaloryzacji zabytkowych konstrukcji dachów.

Prace badaczy belgijskich zaowocowały w 2002 roku wydaniem niezwykle ważnej publikacji pod tytułem „Więźby od XI do XIX w. – typologia i ewolucja we Francji północnej i w Belgii”. Dzieło wydało Ministerstwo Kultury Francji w serii „Cahiers du Patrimoine”, pod naukową redakcją prof. Patricka Hoffsummera – dyrektora Instytutu Archeometrii Uniwersytetu w Liege. Obecnie wykonuje się dalsze badania, dotyczące terenów zachodnich Francji, a następny etap obejmie pozostałą część terytorium tego kraju.

Uniwersytet w Liege w 2005 r., biorąc pod uwagę prace innych jednostek badawczych i naukowców z innych krajów, w tym także z państw, które stały się nowymi członkami Unii Europejskiej, wystąpił z inicjatywą skonstruowania europejskiego programu badawczego pod nazwą „Dachy Europy”. Podstawową intencją tego programu jest włączenie do wspólnej pracy specjalistów działających dotąd niezależnie w swoich krajach i umożliwienie im wspólnych kontaktów i swobodnego przepływu informacji naukowej. Temu celowi służyło także zorganizowane w 2005 r. międzynarodowe kolokwium na Uniwersytecie w Liege pod nazwą „Europejskie materiały w architekturze – wkład archeometrii w archeologię budynku”. Swoje referaty przedstawili w nim m.in. przedstawiciele Polski i Czech. Zakres terytorialny prowadzonych badań włączył do nich Belgię, Francję, Czechy i Polskę. W następnych latach proponuje się poszerzyć udział w programie o Niemcy i Holandię, Wielką Brytanię, Hiszpanię i Włochy.

Okres jakiego dotyczą badania obejmuje konstrukcje dachowe począwszy od XI w. do XVIII w. (w przypadku Belgii, Francji i Czech), a więc do czasów rewolucji przemysłowej i dotyczą w szczególności konstrukcji drewnianych, dachów

dwuspadowych, wznoszonych w sposób rzemieślniczy. W Polsce okres badawczy to XIII w do XIX w.

W badaniach uwzględnia się dokumentację i rozpoznanie elementów metalowych użytych w konstrukcjach drewnianych. Będą one poddane szczegółowej analizie pod względem zastosowanego materiału (metaloznawstwo), sposobu obróbki, kształtu i formy, funkcji jaką spełniają w konstrukcji.

W programie przewidziano także analizę dostępnych w archiwach przedstawień ikonograficznych. Kwerendy i badania archiwalne mają za zadanie ujawnić dokumenty na których utrwalono wygląd historycznych narzędzi ciesielskich, metody obróbki drewna i rozwiązania techniczne stosowane przy wznoszeniu konstrukcji. Badania źródeł archiwalnych pozwolą także uzyskać dodatkowe informacje na temat pozyskiwania i transportu drewna na określonych terenach w wiekach przeszłych.

Jednym z efektów programu ma być zgromadzenie materiału, który posłużyłby do opracowania słownika terminologicznego, z zakresu ciesielstwa, z uwzględnieniem nazewnictwa pochodzącego z krajów uczestniczących w programie.

Program zakłada wykonanie modeli różnych typów więźb dachowych. Mają być to modele drewniane a także wirtualne, oparte o oprogramowanie graficzne 3D.

Przewidywane działania w ramach programu „Dachy Europy” obejmują oględziny i analizy 25 drewnianych konstrukcji dachowych, znajdującymi się nad wybranymi zabytkowymi kościołami w Europie. Wykonanie częściowych inwentaryzacji obejmujących przekroje więźb w skali 1/50, rozpoznanie połączeń elementów konstrukcji i systemów znaków ciesielskich, zbadanie śladów po narzędziach użytych do obróbki drewna, pobranie próbek drewna do badań dendrochronologicznych, analizę występujących w konstrukcji części metalowych, zebranie zabytkowych eksponatów dla „materiałoteki”, dokumentacja fotograficzna i video. Działania te prowadzone będą w czasie trzech warsztatów zorganizowanych w terenie w Belgii (w miejscowości Liege i Theux), w Polsce (w Warszawie i Kurozwękach), w Czechach (w Slavonicach. Poza warsztatami będą odbywać się spotkania mające na celu opracowanie syntezy prac terenowych i ocenę zaawansowania projektu. Zorganizowane zostaną również konferencje, wizyty w wybranych obiektach (w czasie Europejskich Dni Dziedzictwa) oraz pokazy prac

rzemieślników. Projekt zamknie publikacją, wykonanie płyty CD, budowa strony internetowej na bazie istniejącej strony www.roofs.cz.

Kraje i instytucje uczestniczące w projekcie:

Belgia – Uniwersytet w Liege, Europejskie Centrum Archeometrii (CEA), Instytut Dziedzictwa Wallonii,

Francja – Centrum Studiów Średniowiecznych w Auxerre

Polska – Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ), Warszawa oraz Regionalne Ośrodki Badań i Dokumentacji Zabytków (Kielce, Toruń, Wrocław, Poznań, Rzeszów, Białystok)

Czeska Akademia Nauk (ITAM, ARCCHIP)

Zakładane efekty programu

Studia nad zabytkowymi konstrukcjami dachowymi pozwolą ocenić wartości tego dziedzictwa, które stanowi materialne świadectwo rozwoju i wymianie wiedzy w tej dziedzinie w Europie przed Rewolucją Przemysłową. Znaczenie projektu jest tym większe, że skupia się on na zabytkach zlokalizowanych na terenach o wielkim znaczeniu dla cywilizacji europejskiej. Pozwoli on również skonsolidować i rozszerzyć zespoły specjalistów zajmujących się historycznymi konstrukcjami dachowymi a także wpłynie na podniesienie wiedzy na ten temat w instytucjach i służbach zajmujących się ochroną i konserwacją zabytków architektonicznych w Europie.

Pozwoli wymienić się doświadczeniami pomiędzy specjalistami z krajów uczestniczących w programie. Partnerzy z nowych krajów Unii Europejskiej będą mieli możliwość skorzystania z doświadczeń francuskich i belgijskich w badaniach o charakterze porównawczym, a prace mogą pomóc w odkryciu nieznannej części europejskiego dziedzictwa architektonicznego i historycznego.

Przekazanie wyników badań społeczeństwu, pozwoli podnieść poziom świadomości właścicieli obiektów zabytkowych na temat nieznanych im wcześniej wartości posiadanych przez nich obiektów, które są zobowiązani chronić.

Koordynator polskiej części Programu Dachy Europy
Dominik Mączyński